

Ženski lik u romanu "Prokleta avlija" Ive Andrića

Klepo, Lorena

Undergraduate thesis / Završni rad

2018

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:074339>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Lorena Klepo
Ženski lik u romanu *Prokleta avlija* Ive Andrića
Završni rad

Mentorica: doc. dr. sc. Marica Liović
Osijek, 2018.

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Lorena Klepo

Ženski lik u romanu *Prokleta avlija* Ive Andrića

Završni rad

Znanstveno područje humanističkih znanosti, znanstveno polje filologija,
znanstvena grana teorija i povijest književnosti

Mentorica: doc. dr. sc. Marica Liović

Osijek, 2018.

Sadržaj

1. Uvod.....	5
2. Ivo Andrić – život i djelo.....	6
3. Kratak sadržaj romana <i>Prokleta avlija</i>	8
4. Ženski lik u Zaimovoj priči.....	10
5. Percepcija ženskoga lika na temelju priča atletske razvijenaog muškarca, Softe i staroga mornara.....	12
6. Haimova priča o ženi.....	13
7. Što su žene bez imena?.....	16
8. Zaključak.....	17
9. Literatura.....	18

Sažetak

U ovome će se radu prikazati različite percepcije ženskoga lika na osnovi ispričanih priča nepouzdatih pripovjedača *Proklete avlije*. Ženski likovi nisu djelatni likovi, ne pojavljuju se kao trodimenzionalne osobe, nego o njima doznajemo uz perspektive muških, ponajčešće sporednih likova. Riječ o statusu žene u patrijarhalnome društvu, doživljenima i komentiranim iz muškoga rakursa. Ženski se lik analizira iz pozicije nepouzdatih pripovjedača, a za potrebe ovoga rada odabrano ih je pet: Zaim, atletski razvijen muškarac, Haim, stari mornar i Softa. Zaim, atletski razvijen muškarac i Haim su oni koji u cjelini iznose svoja iskustva sa ženama pa bi se u tom smislu staroga mornara i Softa moglo smatrati tek sugovornicima rečenih likova kojima je funkcija ovjeriti argumentaciju djelatnijega lika.

Ključne riječi: Ivo Andrić, *Prokleta avlija*, ženski lik, nepouzdati pripovjedač

1. Uvod

Na početku rada *Ženski lik u romanu Prokleta avlija Ive Andrića* opisan je život i djelovanje hrvatskog, srpskog i bosanskog pjesnika, novelista, romanopisca i esejista Ive Andrića. Osim bibliografskih podataka koji su nam bitni za smještanje djela u određeno razdoblje imamo i kratak sadržaj djela koji nam je relevantan za daljnju razradu.

Cilj daljnje razrade bit će prikaz različitih percepcija ženskih likova na temelju ispričanih priča nepouzdanih pripovjedača. Ženski su likovi u romanu prikazani kao epizdoni, što znači da su sporedni, odnosno, nemaju gotovo nikakvu ulogu u djelu. Nepouzdanih je pripovjedača pet: Zaim, atletski razvijen muškarac i Haim su oni koji vode glavnu riječ dok se stari mornar i Softa tu i tamo ubace u razgovor. Nakon detaljne razrade donijeti će se zaključak.

2. Ivo Andrić – život i djelo

Postoje dvije verzije o tome gdje je i kada rođen Ivo Andrić. Prva je verzija ta da je Ivo Andrić rođen 9. listopada 1892. godine u Travniku, u kući obitelji Ivana Antunovića koja je danas piščev spomen-dom, a prema drugoj verziji, danas uglavnom napuštenoj, Ivo Andrić rođen je u Docu kod Travnika odakle je bila njegova majka. S Andrićevim je imenom također bilo nedoumica. Ime *Ivan* javlja se u mnogim dokumentima, ali ne postoje potvrde da je Andrić službeno promijenio svoje kršteno ime (Nemec, 2013: 147).

Milivoj Solar u *Književnom leksikonu* navodi kako je Ivo Andrić hrvatski, srpski i bosanski pjesnik, novelist, romanopisac i esejist (Solar, 2010: 19). Studirao je slavistiku, filozofiju i povijest u Zagrebu, Beču, Krakovu i Grazu, gdje je i doktorirao. Andrić od 1941. godine živi i radi u Beogradu kao profesionalni književnik, a svoj književni rad započinje u hrvatskim novinama (Solar, 2010: 19). Iako svoj književni rad ponajprije započinje u hrvatskim novinama, njegov prvi tiskani tekst bila je pjesma u prozi *U sumrak*, objavljena 1911. godine u *Bosanskoj vili* (Fališevac, Nemec, Novaković; 2000: 11). Iste te godine Andrić postaje i predsjednik tajne učeničke organizacije *Hrvatska napredna omladina* koja se potkraj godine ujedinila sa srpskom nacionalističkom omladinom u jedinstvenu *Jugoslavensku naprednu omladinu*. U Zagrebu, 1918. godine izlazi Andrićeva prva knjiga, odnosno, zbirka lirskih fragmenata *Ex Ponto*. Krajem Prvog svjetskog rata Andrić završava u zatvoru zbog političkih djelovanja, a za Kraljevine Jugoslavije obavljao je dužnosti diplomata u mnogim europskim zemljama.¹

Prema *Leksikonu hrvatskih pisaca* Andrićev se književni rad može podijeliti u tri razdoblja. U prvom razdoblju Andrićeva stvaralaštva, od 1920. godine, Andrić uglavnom piše poeziju pod utjecajem Matoša te vladajućeg ekspresionizma. U tom razdoblju nastaje lirsko-refleksivna proza. Iz drugog razdoblja potječu tri romana koja su objavljena nakon rata 1945. godine: *Na Dini ćuprija*, *Travnička hronika* i *Gospođica* (Krlježa, 1954: 106–107). Solar navodi kako vrhunac Andrićeva književna stvaralaštva prema općem mišljenju čine opsežni romani *Travnička hronika* i *Na Drini ćuprija*, kratki roman *Prokleta avlija* i nedovršeni *Omer-paša Latas*² (Solar, 2010: 19). Osim poezije i romana, Andrić je pisao i novele: *Zmija*, *Taj dan*, *S*

¹ Andrić je mogao obavljati dužnosti diplomata zbog dobrog poznavanja brojnih europskih jezika: francuski, talijanski, njemački, ruski, poljski, grčki i latinski (Boškov, 1972: 55). Diplomatsku službu obavlja u Vatikanu, Bukureštu, Grazu, Parizu, Madridu, Bruxellesu i Ženevi (Fališevac, Nemec, Novaković; 2000: 11).

² Roman *Omer-paša Latas* (1976.) objavljen je posmrtno na temelju tiskanih dijelova i rukopisa iz ostavštine (Solar, 2010: 12).

ljudima, Dedin dnevnik, Pismo iz 1920. godine, Šala u Samsarinom hanu, Zlostavljanje, Susedi i dr.

U Stockholmu 10. listopada 1961. godine primio je Nobelovu nagradu za književnost (Marjanović, 2001: 25), a osim Nobelove nagrade primio je i nagradu AVNOJ-a,³ Orden Republike sa zlatnim vijencem, proglašen je počasnim građaninom Višegrada, počasnim doktorom Univerziteta u Beogradu i dr. (Nemec, 2013: 197–201).

Osim nedoumica vezanih za Andrićevo rođenje i ime, postoje i one koje se vežu za njegovu smrt.⁴ Danas se zna da književni i životni rad Ive Andrića završava 1975. godine u Beogradu (Fališevac, Nemec, Novaković; 2000: 12).

³ Antifašističko vijeće narodnog oslobođenja Jugoslavije.

⁴ Tanjug je (tadašnja državna izvještajna agencija), kako pretpostavlja Jelčić, javio da je Andrić mrtav. Zbog smrti Veljka Vlahovića koja se dogodila istoga dana, Tanjug je na Radio Zagrebu izvijestio kako Andrić ipak nije mrtav. To je učinjeno zbog praktičnih razloga, ceremonijalno-protokolarnih razloga i objava u novinama (Jelčić, 2003:11).

3. Sadržaj romana *Prokleta avlija*

Prokleta avlija kratak je roman od stotinjak stranica na kojima je Andrić ostvario pravo čudo pripovjedačkog umijeća. Teško je, čak i u relacijama svjetske književnosti, pronaći sličan primjer takva sklada umjetničke konstrukcije, slojevitosti značenja i bogatstva podteksta na tako suženom tekstualnom prostoru. S minimumom verbalne mase proizveo je maksimalan estetski učinak. Roman je objavljen u Novom Sadu 1954. godine. Iako opsegom najkraći među Andrićevim romanima, *Prokleta avlija* ima najsloženiju kompoziciju (Nemec, 2013: 97–103). Roman se sastoji od niza ulančanih priča s više pripovjedača i posrednika. Pripovjedači, odnosno kazivači priča, sukcesivno se izmjenjuju ostavljajući dojam nezavršenog pripovjedanja. Fra Rastislav pripovijeda priču o fra Petru. Fra Petar pak obuzet je pričom o Proklesoj avliji, a posebice o najuglednijem uzniku dok je on, fra Petar tamnovao ondje – o Ćamilu. I nije samo fra Petar bio fasciniran nesretnim životom mladoga Ćamila (tursko-grčkoga podrijetla); o Ćamilu je rado pripovijedao i Haim. Kad su posrijedi pripovjedači i priče, treba spomenuti i Zaima, čovjeka koji mnogo priča, a malo toga kaže. I na kraju, kruna svih pripovjedanja jest Ćamilova priča o Džem-sultanu s kojim se, spletom nesretnih životnih okolnosti, poistovjetio i na kraju ne mogavši razlikovati realni život od povijesnog i fikcionalnog, kao osoba koja bi tim svojim nesređenim stavom mogla nauditi i sebi i drugima – završio u zloglasnome *Depositu*.

A tu gde se završavalo jedno počinjalo je drugo pričanje. Kraja nije bilo (Andrić, 2013: 41).

Radnja romana *Prokleta avlija* smještena je u zloglasni zatvor *Deposito* u Carigradu. Sam roman započinje i završava tišinom samostanskoga groblja. Anonimni mladić stoji kod prozora i gledajući u bjelinu snijega prisjeća se priča koje je pričao fra Petar dok je još bio živ. Ostali fratri zapisuju njegovu ostavštinu.

Zima je, sneg zameo sve do kućnih vrata i svemu oduzeo stvarni oblik, a dao jednu boju i jedan vid. Pod tom belinom iščezlo je i malo groblje na kom samo najviši krstovi vrhom vire iz dubokog snega. Jedino tu se vide tragovi uske staze kroz celac sneg; staza je proprćena juče za vreme fra-Petrovog pogreba. (...) I sve tako redom, alatka po alatka, a na kraju svake rečenice zapisani predmet tupo jekne, bačen na gomilu grubo ispreturanog alata, koja leži na malom hrastovom strugu pokojnog fra-Petra. Kad ih čovek tako gleda i sluša, sve se u njemu i nehotice okreće od života ka smrti, od onih koji broje i prisvajaju ka onom koji je sve izgubio i kome više ništa i ne treba, jer ni njega nema. (Andrić, 2013: 5–7)

Fra Tadija Ostojić i fra Petar poslani su u Carigrad zbog teških i zamršenih fratarskih poslova i to zato što su obojica govorila turski, a fra Petar k tome poznao je i služio se turskim pismom. U Carigradu su ostali godinu dana. Stjecajem nesretnih okolnosti, zbog pogrešno protumačenih riječi u jednom zaplijenjenom pismu upućenom austrijskom internunciju u kojem se izvješćuje o progonu svećenika i vjernika u Albaniju, fra Petra su, ni kriva ni dužna uhitili te on završava u zatvoru. Taj je istražni zatvor, kako Krešimir Nemeć kaže, predstavljen kao *čitava varošica* sastavljena od zatvorenika i stražara (Nemeć, 2013: 109). Svijet Proklete avlije čine sitni i krupni prijestupnici, razbojnici i varalice.

Pretežnu većinu sačinjavaju carigradski hapsenici, pravi izbor najgoreg od najgoreg što gamiže po carigradskim pristaništima i trgovima ili se zavlauče po jazbinama na periferiji grada. Obijači, secikese kockari od zanata; krupne varalice i ucenjivači; sirotinja koja krade i vara da bi živela; pijanice, vesela braća koja zaboravljaju da popijeno plate ili mehanski razbijači i ukoljice; bleđi i potuljeni jadnici koji od opojnih droga traže ono što od života nisi mogli da dobiju u zato uživaju hašiš, puše ili jedu opijum, i ne zaustavljaju se ni pred čim, samo da bi došli do otrova bez kojeg ne mogu; nepopravljivo poročni starci i nepopravljivo porokom upropašćeni mladići; ljudi sa svakojakim izvitoperenim nagonima i navikama koje ne kriju i ne ulepšavaju nego ih često izlažu svetu na vidik, a i kad ih kriju sakriti ih ne mogu, jer progovaraju na svakom koraku kroz njihova dela. Ima višestrukih ubica i takvih koji su već nekoliko puta bežali sa robije i zbog toga su okovani već ovde, pre suda i osude; oni izazivački zvekeću svojim okovima, psujući besno i gvožđe i onog ko je lance izumeo (Andrić, 2013: 10).

No Prokleta avlija nije samo *izokrenuti svijet*; on je i *pozornica svijeta* na kojoj nastrani Karađoz, upravitelj Proklete avlije, igra svoju demonsku, nepredvidljivu igru. Karađoz se kao osoba upravo identificirao sa svojom maskom, i to s dvostrukom nakanom: s jedne strane kako bi kod drugih stvorio određeni dojam o sebi, a – s druge – kako bi skrio svoju pravu narav (Nemeć, 2013: 117). Opis Karađoza je sljedeći:

Upravnik ove čudne i strašne ustanove je Latifaga, zvani Karađoz. Taj nadimak mu je odavno postao pravo i jedino ime i pod tim imenom je poznat ne samo ovde nego i daleko izvan zidova Proklete avlije. On je i svojim izgledom i svima svojim osobinama njeno oličenje. (...) Od samoga početka Karađoz je »radio iznutra«. Po tom svom neobičnom načinu rada on je bio i mnogo gori, teži i opasniji, i u izvrsnom smislu, ponekad bolji i čovečniji od ranijih upravnika. (...) Ni najstariji i najlukaviji gosti Proklete avlije nisu mogli uhvatiti kraja ni konca tog Karađozovoj igri, koja je bila potpuno lična, puna neočekivanih i smelih obrta i smicalica, vrlo

često u protivnosti sa svima pravilima policijskog rada i postupanja i sa opštim društvenim običajima i navikama. (...) I zaista je ta Avlija i sve što je sa njom živelo i što se u njoj dešavalo bila velika pozornica i stalna gluma Karadževog života (Andrić, 2013: 17–21).

U *Proklesoj avliji* fra Petar je kazivač, slušatelj i posrednik priča, ali u nekim dijelovima romana i djelatni lik. Kao slučajni zatočenik u zloglasnom zatvoru, fra Petar prikazan je u najvećem dijelu kao izravni ili neizravni slušatelj priča koje pričaju drugi zatvorenici u Avliji. Iako je "priča svih priča" ona o Ćamilu, za potrebe ovoga rada zanimaju nas priče u kojima se spominju žene, njihovo oblikovanje u tim pričama, njihov status te govornikov stav o ženi.

4. Ženski lik u Zaimovoj priči

Među pripovjedačima koje susrećemo u *Proklesoj avliji* samo jedan, autorski, nije dio svijeta priče, pa nije istodobno i slušatelj i pripovjedač. Autorski pripovjedač, međutim, nije jedini koji ima povlasticu uvida u svijet likova. To obilježje posjeduje i Zaim, pripovjedač koji je najbliži figuri klasičnog sveznajućeg pripovjedača (Milojević, 2015: 394).

Zaim se spominje već na samome početku romana:

To je omalen i pognut čovek bojažljiva izgleda, koji govori tiho ali sigurno i oduševljeno, a govori uvek o sebi i kazuje sve samo u krupnim potezima. Priča uvek o istoj stvari i toliko je uveličava i umnožava da bi trebalo bar sto pedeset godina života da jedan čovek sve to doživi (Andrić, 2013: 12).

Zaim je lik koji izmišlja priče o svome životu kako bi u neko vrijeme i za neko vrijeme bio u središtu pozornosti. Temeljna je intencija njegova pripovijedanja "priča radi priče". U tim njegovim (izmišljenim) pričama i dijelovima priča sve je determinirano ženom te tako, na primjer, on ima ili nema ugled, u zajednici u kojoj se u priči zaustavio, isključivo izborom životne partnerice (Milojević, 2015: 379).

Unutar psihološke dimenzije muška se seksualna sloboda smatra mačističkom karakteristikom, tj. netko je više "muškarac" što je promiskuitniji, dok kod žena vrijedi obrnuto mjerilo. Ženska seksualna sloboda okarakterizirana je na sve načine etički negativno (Galić, 2002: 234–235). Takva se pristup može iščitati i u sljedećem navodu:

– U Adapazaru sam zaimao i oženio se. Dobru i pametnu sam ženu imao. Ljudi su me mnogo poštovali i moja bojadžijska radnja bila je prva u varoši.

– Pa što ne ostade tamo?

– Eh, »što«?! Đavo me nagovori te uzeh još jednu ženu. I od tog dana sve krenu naopako. Jest me zadovoljila prvih dana. To moram da kažem. Ali ćud što je imala! Ništa što se zavadila sa mojom prvom ženom i što mi je od kuće napravila pakao, nego zađe tako po varoši, pa što kažu: u jednoj ruci slama a u drugoj vatra. Gde dođe, tu svađu i omrazu stvara. Dva bi oka, što kažu, u glavi zavadila. Braća moje prve žene stadoše da me gone. Omrznu svet na mene. I ja, videvši da gubim ugled i mušteriju, i da ću i glavu izgubiti ako tako dalje pođe, rasprodam potajno i budzašto ono robe i alata pa krenem opet u svet (Andrić, 2013: 13).

S obzirom na to da je riječ o podanicima Osmanlijskoga Carstva, očekivali bismo patrijarhalizam, odnosno potlačenost žene, ženu koja u svakom smislu zadovoljava zahtjeve svoga gospodara. Međutim, mi ovdje imamo obrnutu situaciju. Žena koja ima moć nad muškarcem, koja ga je, prema vlastitu priznanju, dovela do toga da ga cijeli svijet mrzi.

Slijedi dijalog između Zaima i atletski razvijenog muškarca:

– E, moj bežanoviću, što ti nisi najurio tog svog otrova, nego ti da bežiš, pored tolikog svoga dobra! – kaže promuklim glasom atletski razvijen čovek iz kruga.

– »Najurio, najurio«! Nije to tako lako. Da ti znaš kakva je to žena bila. Ne možeš da se odlepiš od nje a vidiš da te nestaje.

– Ah, šta! Najurio bih ja nju pa sve da joj je sunce među nogama a mesec na trbuhu (Andrić, 2013: 13).

Iz konteksta se može zaključiti da muškarac atletske građe fizički dobro izgleda te je samim time i vrlo vjerovatno da je omiljen među ženama, posebice u odnosu na Zaima i njegov ispodprosječan izgled. Tu se vidi različitost u percepciji ženstva. Dok tjelesno dominantan muškarac, kojemu očito zbog atraktivnoga izgleda ne nedostaje ženske pozornosti, Zaim, kao tjelesno inferioran i sklon kompromisima imaju posve različite vizije rješavanja životnih problema koji nastaju na relaciji muškarac – žena, pa se u tom smislu nadaje ideja da je žena u patrijarhalnome društvu moćna onoliko koliko joj dopusti muškarac.

Nadalje, Zaim u svojim pričama navodi primjer dobre žene:

A mali čovek priča dalje kako je otišao čak u Trapezunt i tu se oženio imućnom udovicom. – Pazila me je kao oči u glavi. Tu što sam poživeo četiri godine u svakom dobru! Ali, moja

nesreća, razboli se i umre žena, a ja od žalosti ne mognem tu ostati, nego opet rasprodam sve i krenem u svet... (Andrić, 2013: 14).

Primjer *dobre* žene iz Zaimove perspektive, vidimo i u sljedećem citatu:

– Imao sam ja ženu Misirku. Bila je starija od mene, i pazila me, majka rođena ne bi mogla bolje. Dve godine smo lepo živeli. I ugled sam uživao u građanstvu. Ali šta ćeš? Jednog dana... (Andrić, 2013: 15).

5. Percepcija ženskoga lika na temelju priča atletske razvijene muškarca, Softe i staroga mornara

Atletske razvijene muškarac svoje je mišljenje o ženama, osim u kratkoj raspravi sa Zaimom, iznio i u raspravi sa Softom. Softa je sitan čovjek koji je tek uhićen. Dok Softa govori: – *Jermenke, Jermenke, to su žene to!*, atletske razvijene muškarac govori sljedeće: – *Jermenka ti je takva, kao šumska vatra: teško se pali, a kad jednom plane, niko je više ugasiti ne može. To i nije žena nego – kuluk. Napast koja se zalepi za čoveka, pa robuješ njoj i celoj njenoj porodici. I to ne samo živima nego i mrtvima i nerođenima. Pojedu te, a sve pošteno i po božjem zakonu... Jermenka je šest dana u nedelji neumivena i samo se praznikom pere. I svaka je dlakava od očiji i saranskalija* (Andrić, 2013: 57).

Izvorište za formiranje ženskog identiteta jest ljepota koju lik nosi, a to možemo zaključiti i s obzirom na to što je fizička ljepota oduvijek pripisivana svojstvu žene (Bećirbašić, 2011: 36). U opisu Čerkeskinja možemo uočiti formiranje ženskog lika na osnovi izvanjskog izgleda žene.

– A Čerkeskinja? – To je, brajko, letnji dan, a ne žena. Letnji dan, pa ne znaš šta je lepše, zemlja ili nebo nad njom. Ali tu se treba dobro obući. Pa opet ne pomaže ništa, jer tu je i najbolji majstor kratak. Nije to kao ptica, pa kad je uhvatiš, onda je imaš. To se ne drži kao čoveka; preliva se kao voda; i kad si imao, kao da ništa nikad imao nisi. To nema pamćenja i ne zna šta je razum ni duša ni milosrđe. A zakona joj uhvatiti ne možeš (Andrić, 2013: 57–58).

Atletske razvijene muškarac duboko uvjeren u to da on najbolje poznaje različite tipove žena što u njegovim primjerima korespondira i s osnovnim imagološkim pretpostavkama, budući da je tip žene obilježio pripadnošću određenom narodu (Milojević, 2015: 381).

Tijelo je prvo utočište identiteta osobe, s pomoću tijela doživljavamo svijet koji nas okružuje, primamo i procesuiramo informacije iz okoline (Marot Kiš; Bujan, 2008: 112). Iz

navedenih citata možemo zaključiti kako atletski razvijen muškarac ženu poima na osnovi tijela: kako izgledaju, kako mirišu, jesu li zahtjevne ljubavnice, posebno se diveći onima koje su kao ptice neuhvatljive i sl.

Također, atletski razvijen muškarac raspravu o ženama vodi i sa starim mornarom. Percepcija idealne žene za staroga mornara je sljedeća:

– *Krupnijeg i čvršćeg ženska nisam video. Galija. Nosi grudi pred sobom kao dva jastuka. Kreću se za njom one dve puste polutine; samo melju. Svak pruža ruku i hvata gde može i koliko može. Ona se brani, brani je u gazda, onaj krezubi Grk, ali ko će mornarima vezati ruke. Malo-malo pa uštinu. I najposle, morala je napustiti službu. Tako bar gazda kaže. A nije, nego je on, lisac, sklonio u svoju kuću i čuva za sebe. Grde ga mornari i uzdišu: »Ih, šteta, onakva žena, kô plast!« (Andrić, 2013: 85*

Tu vidimo ono što bi Branka Galić nazvala dimenzijom sile i nasilja nad ženom koja je radila svoj posao (Galić, 2002: 235).

Na takvu percepciju atletski razvijen muškarac odgovora:

– *Ih, – buni se promukli bas. – Ih, ih, kakvi ste! Samo o tim kafanskim droljama umete da govorite! I samo o gadnim stvarima! Ih!* (Andrić, 2013: 85).

Nadalje, kod atletski razvijenog muškarca imamo i percepciju idealne žene, Gruzijke, božanstvene ljepote za koju među ostalim kaže: *Gledaš, i kameniš se i topiš se. Nema te!* (Andrić, 2013: 86).

6. Haimova priča o ženi

Haimova se priča metaforično može razumjeti kao klasična, epska i retrospektivna. (Milojević, 2015: 396). Posrijedi je čovjek neurotičan, neugodan i logoreičan, ali to odbojno, paranoidno pričalo fra Petru je jedini, iako ne i pouzdan izvor informacija. Ipak, fra Petar je poticao Haimovu govorljivost: imao je snažnu potrebu da čuje Ćamilovu⁵ životnu priču, baš u skladu sa svojim shvaćanjem života i čovječnosti u kojima su priča, razgovor i slobodna međuljudska komunikacija bili nužnost. Haimovo pripovijedanje odmah je okarakterizirano kao zbrkano, nesuvislo i nepouzdan, no i kod njega je potreba za pričom o tuđim životima i

⁵ Ćamil je središnji lik romana *Prokleta avlija*. Bio je smješten u istu ćeliju u kojoj se nalazio fra Petar. Fra Petar u njemu je odmah prepoznao duhovnog srodnika. Povezuje ih učenost, intelektualna znatiželja i ljubav prema knjizi i znanju.

sudbinama bila "jača od svega". *Fasciniran tuđim životima i njihovim zapletenim sudbinama, on je u svojoj strasti da sve kaže i sve objasni posredovao znanje i preuzimao prerogative koji daleko nadilaze konvencionalne okvire i mogućnosti koje obično stoje na raspolaganju reprodukcijskoj instanci. Nekontrolirani nagon za sklapanjem priče uvećao je njegove narativne ingerencije.* Fra Petar osuđen je na savezništvo s Haimom jer, vođen znatiželjom i zavodljivošću priče, želi od njega doznati o Ćamilovoj sudbini (Nemec, 2013:123–127).

Pripovijedajući o Ćamil-efendiji, Haim iznosi priču i o Ćamilovoj majci:

Majka mu je bila čuvena grčka lepotica. Smirna, grad lepih Grkinja, nije videla takav stas, takvo držanje i takve plave oči. Udali su je u sedamnaestoj godini za Grka, teškog bogataša (...) Imali su svega jedno dete, žensko. Kad je devojčici bilo osam godina, bogati Grk je naprasno umro. Njegovi rođaci su naskočili da prevare mladu udovicu i da zakinu što više od imetka. Žena se branila. Zbog toga je putovala čak u Atinu, da spasava bar tamošnje nasleđe. Kad se vraćala brodom u Smirnu umrla joj naprečac ćerka. More je bilo nemirno, brod plovio sporo, do Smirne je bilo još daleko. Po propisima trebalo je da se leš devojčice baci u more. A to su odlučno zahtevali i mornari koji su po nekom drevnom mornarskom verovanju smatrali da leš na brodu donosi nesreću, jer duša pokojnika vuče brod na dno kao olovo. Izbeumljena od bola, majka se tome oduprla. Uporno je zahtevala da joj se leš ostavi i da ga sahrani kad stigne u Smirnu, kako bi znala bar za grob svoga deteta. (...) Teško je i dugo žalila svoje dete i svakodnevno obilazila njegov grob. A kad je, s vremenom, onako mlada i lepa, počela bar donekle da zaboravlja svoj gubitak, desilo se nešto neočekivano i strašno (Andrić, 2013: 43–44).

Teoriju Branke Galić, da je izvorište formiranja ženskog identiteta ljepota, već primijenjenu kad se analizira lik Čerkeskinje, možemo primijeniti i na lik Ćamilove majke Grkinje. No, prije svega, ta je Grkinja predstavljena kao lik savjesne majke. Njezina nesreća i borba za nasljedstvo, drugim riječima krov nad glavom, može se dovesti u vezu s teorijom da žene ma koliko voljene i poštovane bile, i bez obzira na njihovo različito podrijetlo – načelno dijele istu sudbinu: *žena kao glava kuće* obično upućuje na kakvu tragediju. Taj fenomen zapravo je, prema Branki Galić, karakteristika siromaštva ili nesreće (Galić, 2002: 230). Na prvi se pogled čini da je ona potpuno ispunjena i, prema patrijarhalnim zahtjevima, *cjelovita žena*: lijepa, poželjna, majka, ali ju na kraju splet okolnosti pretvara u ženu okrenutu melankoliji (Milojević, 2015: 384).

Žena prvog oficira sa broda na kom je dete umrlo saznala je od muža tajnu o dobronamernoj prevari koju su izvršili na brodu sa telom umrle devojčice. Tu tajnu je jednom prilikom poverila svojoj najboljoj drugarici. Posle neke ženske svađe, ta drugarica je, u svojoj gluposti i želji za osvetom, saopštila to drugima. Na nerazumljiv i nerazumljivo svirep način stvar je došla do majke (Andrić, 2013: 44).

Žene iz navedenog citata ne pripadaju kategoriji zlih žena, nego kategoriji tipičnih žena (Milojević, 2015: 385).

Lepu i nesrećnu udovicu prosili su mnogi Grci, ali ona je sve redom odbijala, ogorčena na svoje rođake, pa i na sve sunarodnike. Tek posle nekoliko godina udala se, na opšte iznenađenje, za jednog Turčina. Mnogo stariji od nje, bogat, ugledan i školovan čovek, koji je u mlađim godinama zauzima visoke položaje u državnoj službi, taj Tahirpaša je živeo povučeno, leti na imanju kraj Smirne, a zimi u svojoj velikoj kući u gradu. Od svoje žene nije tražio da promeni veru; samo se nije pokazivala na ulici otkrivena lica. Ipak je ta udaja izazvala veliku uzbunu među Grcima. A brak mlade Grkinje sa šezdesetogodišnjakom pašom bio je, pored svih kletvi grčkih žena i popova, ne samo srećan nego i plodan (Andrić, 2013: 44–45).

U ovom slučaju, grčke ljepotice smještene u ondašnjoj Smirni ne pripadaju samo muškarcu, čiji su dio ugleda i statusnoga simbola, već ih kao svoje vlasništvo doživljava i cijela grčka zajednica te prirodnim i beskompromisnim smatra njihovu vjernost istoj (Milojević, 2015: 384). Osim toga, na mladu bi se Grkinju mogla primjeniti metafora *neuhvatljive ptice* s obzirom da je odbijala sve prosce.

Sreća Grkinje i Tahirpaše nije dugo trajala: u svojoj petoj godini života umrla im je kći, a godinu dana poslije umrla je i Grkinja. Iza sebe je ostavila sina Ćamila. Ćamil osim što je naslijedio majčinu ljepotu, naslijedio je i nesreću u ljubavi:

Za razliku od svojih vršnjaka, on se nikad nije otimao za žene i žensko društvo. Ali toga leta desilo se da je u prolazu, kroz ogradu jedne male i bujne bašte, ugledao devojkicu Grkinju. Munjevita ljubav izmenila ga je potpuno. – Devojkica je bila kći malog grčkog trgovca. Mladić je bio rešen da je uzme isto onako kao što je nekad Tahirpaša uzeo njegovu majku. Nudio je sve, nije postavljao nikakve uslove. Devojkica koja ga je dva-tri puta videla, htela je svakako da pođe za njega; našla je i način da mu to poruči. Ali roditelji su bili odlučno protiv toga da udaju kćer za Turčina, i to takvog koji je rođen od majke Grkinje. Sva grčka opština podržavala ih je

u tome. [...] *Devojku su silom udali za Grka izva Smirne, gluvo, bez svadbe, krijući mesto i dan odlaska* (Andrić, 2013: 45–46).

7. Što su žene bez imena?

Može se primijetiti da nijedna od spomenutih žena u romanu *Prokleta avlija* nije imenovana. Sve su žene samo nacionalno identificirane dok je većina muškaraca identificirana imenom. Iznimka je atletski razvijen čovjek kojega Andrić naziva *Atletičar* ili *Bas*. Žene koje se pojavljuju u romanu su Gruzijke, Armenke, Grkinje i Čerkeskinje.

Ni najveća ljepotica Smirne nije imenovana. Ona je prvo označena kao žena bogatog Grka, a zatim kao Tahipašina životna partnerica, dakle s obzirom na načelo pripadnosti određenom muškarcu, a u pripovjednom tijeku ponajprije je određuje činjenica što je Čamilova majka.

Žene koje nisu ni nacionalno identificirane najčešće su označene kakvom dominantnom osobinom. Primjerice, kada Zaim govori o svojim ženama: *Dobru i pametnu sam ženu imao; imućna udovica* itd.

Pitanje koje proizlazi iz ovako postavljenih odnosa jest pitanje statusa žene u svijetu koji je oblikovao muškarac prema svojim vrijednostima i mjerilima. One su obilježene svojim spolom i najčešće tjelesnošću pa u tom smislu ostale dimenzije i nisu relevantne za njezin status u patrijarhalnoj zajednici.

8. Zaključak

S obzirom na to da je riječ o različitim pripovjedačima, objedinjenih instancijom nepouzdanosti, njihov diskurs o ženama duboko je ukorijenjen u kulturološku uvjetovanost muškog pogleda, koji se u feminističkoj literaturi određuje kao tipičan stav patrijarhalne zajednice. Žena je u ovome romanu motrena s dva različita (muška) aspekta: prvu skupinu žena čine one obične, svakodnevnne, obilježene svojim ženstvom kao majke, supruge, kućanice i dakako u vezi sa svim time – tjelesnošću. Drugu skupinu čine one koje predstavljaju astral, nedostižnu ženu koja je predmet vječne muške čežnje jer je tjelesno nedostižna. One s kojima žive ne moraju biti lijepe, ali moraju znati o kućanskim poslovima, ostvariti se kao majke, biti poslušne i dobre (npr. Zaimove žene), dok ove koje su im nedostižne prepoznaju samo po pričama o njihovoj ljepoti (Armenke, Čerkeskinje, Gruzijke).

Uvredljive karakterizacije kojima se opisuje žena ili njezin karakter su izgrađenog muškog stava isključivo na osnovi kriterija ženstvenost – neženstvenost. U svakoj od muških priča o ženama može se primijetiti čežnja za ženom te su isto tako to najradije poslušane priče u zloglasnom carigradskom zatvoru. Ženski likovi prikazani su kao sekundarni, nedjelatni te kao takvi ne sudjeluju u procesu radnje. Nijedan ženski lik nije imenovan, nego je identificiran nacionalno ili preko dominantnih osobina.

9. Literatura

Izvor

1. Andrić, Ivo. *Prokleta avlija*. 2013. Školska knjiga, Zagreb.

Literatura

1. Bećirbašić, Belma. Tijelo, ženskost i moć. 2011. Synopsis, Zagreb – Sarajevo.
2. Fališevac D., Nemeć K. i Novaković D. *Leksikon hrvatskih pisaca*. 2000. Školska knjiga, Zagreb.
3. Galić, Branka. *Moć i rod. Revija za sociologiju*. 2002., 33 (3-4), 225.-238. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/25905>
4. Marjanović, M. *Leksikon hrvatskih književnika Bosne i Hercegovine od najstarijih vremena do danas*. 2001. Matica hrvatska Sarajevo, Sarajevo.
5. Marot Kiš, D., Bujan I. *Tijelo, identitet i diskurs ideologije*. Flumineasia. 2008. 20 (2), 109-123. Preuzeto s <https://hrcak.srce.hr/32940>
6. Milojević, Snežana. *Žena u pripovestima nepouzdatih pripovedača Proklete avlije*, u zborniku *Andrićeva avlija*, Branko Tošović (ur.). 2015. Graz - Banja Luka, str. 375.-389.
7. Nemeć, Krešimir. Pogovor, u knjizi Ivo Andrić, *Prokleta avlija*. 2013. Školska knjiga, Zagreb.
8. Solar, M. *Književni leksikon*. 2010. Matica hrvatska, Zagreb.